

Μνήμων

Τόμ. 13 (1991)

Jacques Semelin, Sans armes face à Hitler. La Résistance civile en Europe 1939-1943, Bibliothèque historique Payot, Παρίσι 1989, 268 σ.

ΟΝΤΕΤ ΒΑΡΩΝ

doi: [10.12681/mnimon.470](https://doi.org/10.12681/mnimon.470)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΒΑΡΩΝ Ο. (1991). Jacques Semelin, Sans armes face à Hitler. La Résistance civile en Europe 1939-1943, Bibliothèque historique Payot, Παρίσι 1989, 268 σ. *Μνήμων*, 13, 389-394. <https://doi.org/10.12681/mnimon.470>

Jacques Semelin, *Sans armes face à Hitler. La Résistance civile en Europe 1939-1943*, Bibliothèque historique Payot, Παρίσι 1989, 268 σ.

Τὸ βιβλίον τοῦ Jacques Semelin, ποὺ κυκλοφόρησε τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1989 στὸ Παρίσι, ἔχει τίτλον: *Δίχως ὄπλα ἀντιμέτωποι μὲ τὸν Χίτλερ* κι ὑπότιλον: *Ἡ ἀντίσταση στὶς πόλεις στὴν Εὐρώπῃ 1939-1943*¹. Ὁ συγγραφέας ὀρίζει τὸ πεδίο τῆς ἔρευνάς του ὡς ἐξῆς: γεωγραφικὸς χῶρος, ἡ κατεχόμενῃ Εὐρώπῃ χρόνος, τὰ χρόνια 1939-1943, περίοδος τῆς κατοχῆς κατὰ τὴν ὁποία, καθὼς ὁ ἴδιος ὑποστηρίζει, τὸ ἔνοπλον κίνημα δὲν ἔχει πάρει ἀκόμα τέτοιες διαστάσεις ὥστε νὰ δίνει τὸν τόνο στὸν ἀγῶνα. Ἀντικείμενό του: ἡ ἀντίσταση στὶς πόλεις, μὲ τὴν μορφή μαζικῶν ἐκδηλώσεων καὶ κινητοποιήσεων. Τὸν ἀπασχολοῦν δηλαδὴ οἱ περιπτώσεις ἐκεῖνες ποὺ κινητοποιήσαν χιλιάδες ὡς δεκάδες χιλιάδες ἀνθρώπους, καθὼς κι ἐκεῖνες ποὺ ἐκδηλώθηκαν στὸ ἐπίπεδο τῶν θεσμῶν τῶν κατεχομένων χωρῶν. Δὲν ἐξετάζει μεμονωμένες πράξεις ἀτόμων ἢ μικρῶν ὁμάδων, οὔτε πράξεις ποὺ ἐντάσσονταν στὸ γενικότερο πλαίσιο τοῦ ἔνοπλου κινήματος. Ἀπομονώνει ἔτσι ἓνα ὀρισμένο τμῆμα τῆς ἀντίστασης, ἀναζητᾷ τὶς ἐκδηλώσεις του στὶς διάφορες εὐρωπαϊκὲς χῶρες καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ τὸ ὀρίσει ὡς αὐτόνομο φαινόμενο ἀποδεσμεύοντας τὶς σταθερές του καὶ ἀναδεικνύοντας τὶς παραμέτρους ποὺ παίζουν ρόλο στὴν διαμόρφωσή του.

Μπορεῖ νὰ ἔχει κανεὶς ἐπιφυλάξεις γύρω ἀπὸ τὸν τεχνητὸ κατακερματισμὸ μιᾶς πολὺπλοκης πραγματικότητος, ὅπως ἦταν ἡ ἀντίσταση, φαινόμενο ἐνιαῖο, παρὰ τὴν πολυμορφία στὶς ἐκδηλώσεις του. Ἡ ἀντίσταση στὶς πόλεις ἀποτελεῖ βέβαια μέρος μόνο τοῦ ὅλου φαινομένου τῆς ἀντίστασης. Ἡ χωριστὴ μελέτη τῆς ὅμως ἐπιτρέπει τὴν προσέγγιση καὶ τὴν ἐμβάθυνση αὐτοῦ τοῦ μερικοῦ φαινομένου, τὸ ὁποῖο δὲν παύει νὰ διατηρεῖ τὴν αὐτονομία του καὶ τὶς ἰδιαιτερότητές του καὶ ἀπαιτεῖ τὴν δική του ἀνάλυση. Ἐξᾴλλου, ἡ ἱστοριογραφία ὡς τώρα ἔχει κατ' ἐξοχὴν ἐπικεντρώσει τὸ ἐνδιαφέρον τῆς στὶς στρατιωτικὲς ἢ παραστρατιωτικὲς ὀψεις τῆς ἀντίστασης, ἔτσι ὥστε νὰ παρατηρεῖται μιὰ ἀνισορροπία στὴ βιβλιογραφία εἰς βάρος τῆς ἀντίστασης στὸ ἐπίπεδο τῶν μαζικῶν κινητοποιήσεων καὶ τῶν θεσμῶν.

Φαίνεται πὼς ἐδῶ ἡ τάση τῆς ἱστοριογραφίας συμβαδίζει μὲ τὴν συλλογικὴ μνήμη. Ἡ ἐπίσημη δὲν εἶναι καινούρια, οὔτε ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν δική μας δεκαετία. Ἦδη ἀπὸ τὸ 1954 οἱ H. Michel καὶ B. Mirkine-Guetzévitch σημειώνουν στὴν «Εἰσαγωγή» τοῦ βιβλίου τους γιὰ τὴν ἀντίσταση: «Γιὰ τὴν πλειονότητα τῶν Γάλλων, ἡ ἔννοια τῆς

1. Γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ὄρου «résistance civile» διαλέξαμε τὴν ἐκδοχὴ «ἀντίσταση στὶς πόλεις». Ὁ ἀποροῦσε νὰ εἶναι καὶ «μαζικὸ κίνημα στὶς πόλεις» ἢ «ἀντίσταση πολιτῶν».

Ἀντίστασης φέρνει στο νοῦ τοὺς ἀντάρτες, τὰ σαμποτάζ, τὶς ἀπόπειρες δολοφονίας, τοὺς ἀγῶνες τῶν F.F.I. [Γαλλικὲς Δυνάμεις Ἐσωτερικοῦ], τὶς περιπέτειες τῶν πρακτόρων ποὺ συμμετεῖχαν στὰ διάφορα δίκτυα, καὶ ἡ Ἀντίσταση ὄντως ὑπῆρξε πρῶτα ἀπ' ὅλα, καὶ βασικά, αὐτό. Ὅμως ἦταν καὶ κάτι παραπάνω ἀκόμα»². Κι ἐδῶ λοιπὸν πριμοδοτεῖται ἡ ἔνοπλη ἀντίσταση καὶ λησμονοῦνται οἱ ἄλλες πλευρές.

Ἔτσι κι ἄλλιῶς, ἡ ἱστορία τῆς ἀντίστασης παρουσιάζει ἐγγενεῖς δυσκολίες, ἀφοῦ βασικὴ ἀρχὴ τῆς ἀντίστασης ἦταν ἡ παρανομία καὶ ἀπὸ τοὺς πρῶτους κανόνες ἦταν ἡ ὑποχρέωση νὰ ἐξαλείφει τὰ ἔχνη της. Ἄν ἡ ἔνοπλη ἀντίσταση ἀφήνει περισσότερο ὀρατὰ ἔχνη, καθὼς ἡ δράση της ἔχει μιὰ πλευρὰ θεαματικότητας καὶ ἡρωϊσμοῦ, ἡ ἀντίσταση στὶς πόλεις, ἀντίθετα, καθὼς παίρνει μορφὲς πιὸ «διακριτικές», ἐντοπίζεται δυσκολότερα. Ἀκόμη, τὰ κορυφαῖα γεγονότα χρησιμεύουν στὴ συλλογικὴ μνήμη ὥστε νὰ πλάσει γύρω ἀπ' αὐτὰ τὸν μῦθο της, παραμερίζοντας ἄλλες πλευρές, ποὺ προσφέρονται λιγότερο γιὰ τὴν ἀπλουστευση καὶ τὴν σχηματικότητα ποὺ ἀπαιτεῖ ὁ μῦθος.

Ὁ συγγραφέας λοιπὸν ἐπιχειρεῖ νὰ ρίξει φῶς σὲ μιὰ μᾶλλον παραγκωνισμένη ὡς τώρα πλευρὰ τῆς ἀντίστασης καὶ νὰ τὴν ἀναδείξει σὲ φαινόμενο μὲ τὴν δική του σημασία. Ἐκεῖ ἔγκειται καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ βιβλίου. Ὅπως ὁ ἴδιος δηλώνει στὸ «Παράρτημα» ἡ μελέτη του δὲν εἶναι αὐστηρὰ ἱστορικὴ, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι δὲν ἀνατρέχει σὲ πρωτογενεῖς πηγές, οὔτε φέρνει στὸ φῶς νέες πληροφορίες. Χρησιμοποιεῖ τὴν βιβλιογραφία γιὰ τὴν ἀντίσταση στὶς διάφορες εὐρωπαϊκὲς χῶρες καὶ στόχος του εἶναι νὰ ἀναδείξει μέσα ἀπὸ μιὰ συγκριτικὴ μελέτη ἱστορικῶν παραδειγμάτων ποὺ ἐπιλέγει τὴν κύρια προβληματικὴ καὶ τὴν δυναμικὴ ἐνὸς φαινομένου εὐρωπαϊκῶν διαστάσεων.

Χωρὶς νὰ ἀγνοεῖ τοὺς κινδύνους τοῦ «συγκριτισμοῦ» καὶ τὴν ποικιλομορφία τῆς κατοχῆς στὶς διαφορετικὲς χῶρες καὶ δίχως νὰ ἰσοπεδῶνει τὶς ἰδιαιτερότητες, προσπαθεῖ νὰ πλουτίσει τὴν ἱστορικὴ ἀνάλυση δίνοντας στὸ φαινόμενο τὴν εὐρωπαϊκὴ του διάσταση. Ἐπισημαίνει πῶς ἐπιμένοντας στὶς ἰδιαιτερότητες καὶ μόνο τῆς κάθε χώρας κινδυνεύουμε νὰ κάνουμε μιὰ ἱστορία περιχαρακωμένη καὶ κατακερματισμένη, ποὺ θὰ κατέληγε νὰ μὴν παίρνει ὑπ' ὄψη της τὶς μεγάλες κοινωνιολογικὲς ἢ πολιτικὲς τάσεις ὑπερεθνικοῦ χαρακτήρα» (σ. 259). Τοποθετεῖ ἔτσι τὴν πραγματικότητα ποὺ μελετᾷ στὴν ἀληθινὴ της διάσταση, τὴν εὐρωπαϊκὴ, κι ἡ μελέτη του ἐγγράφεται στὸ πεδίο ἐρευνῶν τῆς ἱστορικῆς κοινωνιολογίας ἢ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης περισσότερο παρά τῆς αὐστηρῆς ἱστοριογραφίας. Προτείνοντας μιὰ διαφορετικὴ προσέγγιση τῆς μὴ ἔνοπλης πλευρᾶς τῆς ἀντίστασης, συμβάλλει οὐσιαστικὰ στὴν διαμόρφωση τῆς ἔννοιας τῆς ἀντίστασης, ποὺ δὲν εἶναι κάτι αὐτονόητο οὔτε δεδομένο, ἀλλὰ ζητούμενο.

Ἡ ἀντίσταση στὴ ναζιστικὴ κατοχὴ, ἀκόμα καὶ μὲ τὴν μορφή τῆς μὴ-ἔνοπλης ἀντίστασης στὶς πόλεις, δὲν ἐγγράφεται στὰ εἰρηνιστικὰ κινήματα ποὺ εἶναι μὴ βίαια ἀπὸ ἀποψη κι ἐπιλογή. Ἐδῶ, τελικὸς στόχος εἶναι πάντα ἡ ἔνοπλη ἀντίσταση, κι ὅταν ὑπάρχει μόνο ἡ δίχως ὄπλα μορφή της εἶναι γιὰτὶ ὁ ἀγῶνας δὲν μπορεῖ ἀκόμα νὰ περάσει στὴν ἔνοπλη φάση του. Ἡ στενὴ σχέση δηλαδὴ ἀνάμεσα σὲ ἔνοπλο καὶ μὴ-ἔνοπλο ἀγῶνα ὑπῆρξε ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ἀντίστασης. Ἡ σχέση αὐτὴ

2. H. Michel - B. Mirkine-Guetzévitch, *Les idées politiques et sociales de la Résistance*, Παρίσι, Presses Universitaires de France, 1954, 1.

καθρεφτίζεται ἐξαιρετικὰ στὴν στήριξη τῶν ἀνταρτικῶν δυνάμεων ἀπὸ τὸν ἀγροτικὸ πληθυσμό, ποὺ στάθηκε καθοριστικὴ γιὰ τὴν ὑπαρξή τους.

Τώρα, ἡ ἀντίσταση στὶς πόλεις, ὅπως τὴν ἐξετάζει ὁ Semelin, περιλαμβάνει: ἀπεργίες, διαδηλώσεις (συχνὰ σὲ συγκεκριμένες ἡμερομηνίες-ἐπετείους γεγονότων), διαμαρτυρίες κι ἄλλες πρωτοβουλίες ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἐκκλησίας, τῆς Δικαιοσύνης, τῶν ἐκπαιδευτικῶν ὀργανισμῶν (σ' ὅλη τὴν κλίμακα, ἀπὸ σχολεῖα μέχρι Πανεπιστήμια), τῶν ἐπαγγελματικῶν σωματείων, τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ὀργανώσεων, καθὼς καὶ ὅλη τὴν δραστηριότητα γιὰ τὴν διάσωση τῶν Ἑβραίων.

Ἄσως ὁ ἴδιος ὀρίζει τὴν πλευρὰ αὐτὴ τῆς ἀντίστασης στὴν «Εἰσαγωγή» του: «Ἡ ἀντίσταση στὶς πόλεις συνίστατο κατ' ἀρχὴν σὲ μιὰ σύγκρουση διαφορετικῶν βουλήσεων, κι ἐξέφραζε πάνω ἀπ' ὅλα τὸν ἀγῶνα γιὰ κάποιες ἀξίες. Τὰ ἐρωτήματα ποὺ θέτει εἶναι ὁποσδήποτε ἀπολύτως ἐπίκαιρα: τί ἔχουμε σήμερα νὰ ὑπερασπιστοῦμε; Τί συναπαρτίζει τὴν συλλογικὴ μας ταυτότητα; Ποιὲς ἀξίες ἀξίζει νὰ ὑπερασπιστοῦμε σὲ περίπτωση ποὺ ἀπειλεῖται ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ ἀκεραιότητα τῆς κοινωνίας μας;» (Εἰσαγωγή, σ. 18).

Ἄφοῦ ἀναφέρεται λοιπὸν στὴν κατ' ἐξοχὴν ἰδεολογικὴ πλευρὰ τοῦ ἀγῶνα, θὰ εἶχαν ἐδῶ τὴν θέση τους ὅλες οἱ ἐκδηλώσεις τῆς πνευματικῆς ἀντίστασης. Καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα ὁ παράνομος τύπος. Κι εἶναι ἀλήθεια πῶς στὴ σ. 126 ἐπισημαίνει πόσο σημαντικὸς ὑπῆρξε ὁ ρόλος τοῦ παράνομου τύπου καθὼς: «τύπος καὶ παράνομες ὀργανώσεις ἐμφανίζονται ἀνὰ τὰ δύο βασικὰ κανάλια ποὺ ἐνσαρκώνουν τὸ φαινόμενο τῆς ἀντίστασης [...] ὁ παράνομος τύπος ὑπῆρξε ἡ ἰδεολογικὴ ἔκφραση τῆς ἀντίστασης, ἐνῶ ἡ ποικιλομορφία τῶν ὀργανώσεων ὑπῆρξε ἡ θεσμικὴ τῆς ἔκφραση». Ὅρίζει ὀρθὰ τὸν ρόλο τοῦ παράνομου τύπου ὡς βασικὸ ἰδεολογικὸ θεμέλιο τῆς ἀντίστασης. Ἡ ἀναφορά του ὅμως στὸ θέμα περιορίζεται ἐδῶ.

Ἰσπερ εἶ δηλαδή, κατὰ τὴν ἀποψή μας, στὴν πλευρὰ τοῦ ἀγῶνα ποὺ προσπαθεῖ ἀκριβῶς νὰ ἀναδείξει, τὴν μὴ ἔνοπλη, ἀφήνοντας ἔξω ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς ἔρευνας του ὅλες τὶς μορφές πνευματικῆς ἀντίστασης ποὺ ὑπηρέτησαν ἀκριβῶς τὸν ἀγῶνα αὐτόν. Ἀπὸ τὴν ἀντίσταση τῶν διανοουμένων κρατᾶει μόνον τὶς ἐκδηλώσεις τῆς στὸ ἐπίπεδο τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων: λόγου χάρη, ὅλο τὸ δίκτυο παράνομης ἐκπαίδευσης, ἀπὸ δημοτικὸ σχολεῖο ὡς Πανεπιστήμιο, ποὺ λειτούργησε στὴν Πολωνία. Δὲν ἀναφέρεται ὅμως στὰ στρώματα ἐκεῖνα ποῦ, ὅπως τῶν διανοουμένων ἢ τῶν φοιτητῶν, σήκωσαν τὸ βᾶρος τοῦ ἰδεολογικοῦ ἀγῶνα. Λεῖπει ἔτσι καὶ μιὰ κοινωνιολογικὴ προσέγγιση τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων ποὺ εὐαισθητοποιήθηκαν γρηγορότερα ἢ συλλογικότερα κι ἀποτέλεσαν τοὺς μοχλοὺς τῆς ἰδεολογικῆς ἀντίστασης.

Τέλος, γιὰ νὰ τελειώνουμε μὲ τὴν ἐπισήμανση τῶν ἀδυναμιῶν τοῦ βιβλίου, τὰ παραδείγματα ἀντιστασιακῶν ἐκδηλώσεων ποὺ χρησιμοποιεῖ ἀφοροῦν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ τὶς χώρες τῆς δυτικῆς καὶ κεντρικῆς Εὐρώπης. Δύο μόνον ἀναφορὲς στὴ στάση τοῦ ρουμανικοῦ καὶ βουλγαρικοῦ κράτους, κι οὔτε μία στὴν Ἑλλάδα ἢ τὴν Γιουγκοσλαβία, χώρες μὲ ἰδιαίτερα ἀνεπτυγμένα κινήματα ἀντίστασης. Στὴ σ. 55 ἀναφέρει: «τὸ ἔνοπλο κίνημα ἀναπτύχθηκε κυρίως στὶς ὀρεινὲς περιοχές, ἐνῶ ἡ μὴ ἔνοπλη ἀντίσταση διαδόθηκε κυρίως στὶς εὐρεῖς ζώνες ἀστικῶν καὶ ἐκβιομηχανισμένων περιοχῶν. Γι' αὐτὸ θὰ ἀναφερόμαστε συχνὰ στὶς χώρες τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, καὶ στὶς σκανδιναβικὲς καὶ πολὺ λίγο στὶς βαλκανικὲς». Ἰσως ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία σὲ διεθνεῖς γλῶσσες νὰ μὴ εἶναι πλούσια, ἐπειδὴ ὅμως εἶναι ὑπαρκτή, εἶναι σφάλμα νὰ ἀναγάγει τὴν ἄγνοιά του σὲ θεωρία. Κι ἡ εἰκόνα τῆς ἀντίστασης στὶς εὐρωπαϊκὲς πόλεις χωλαίνει μὲ τὴν ἀπουσία

όποιασδήποτε αναφοράς στις μαζικές κινητοποιήσεις, λόγου χάρη, τών μεγάλων έλλη- νικῶν αστικῶν κέντρων.

Για τις χώρες τῆς δυτικῆς, βόρειας καὶ κεντρικῆς Εὐρώπης³, ὅπου ἐπικεντρώνεται ἡ μελέτη του, ἀφοῦ περιγράφει σ' ὅλο τὸ πρῶτο κεφάλαιο τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὴ μορφή πού εἶχε ἡ κατοχή ἢ ἡ κυριαρχία σὲ κάθε μία ἀπ' αὐτὲς τις χώρες, διατυπώνει μιὰ βασικὴ ὑπόθεση ἔρευνας: σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχικὴ στάση τῆς νόμιμης πολιτικῆς ἡγεσίας κάθε χώρας ἀπέναντι στις δυνάμεις κατοχῆς, ἡ ἀντίστοιχη ἡγεσία παρότρυνε ἢ παρέλυε τὴν ἐκδήλωση ἀντίστασης στὴν κοινωνία τῆς χώρας τῆς. Ἡ στάση νομιμοποίησης τοῦ κατακτητῆ καθυστερεῖ τὴν ἀνάπτυξη ἀντιστασιακοῦ κινήματος, ἐνῶ ἡ στάση μὴ νομιμοποίησης τοῦ ἐπιβεβλημένου νέου καθεστῶτος ἀπὸ τὴν παλιὰ ἡγεσία μπορεῖ νὰ λειτουργήσει κινητοποιώντας τὸ δυναμικὸ ἀντίστασης μιᾶς ὀρισμένης κοινο- νίας. Ἐνας σημαντικὸς λοιπὸν παράγων στὸ ξεκίνημα τῆς ἀντίστασης ἀποτελεῖ ἡ στά- ση τοῦ ἴδιου τοῦ κράτους.

Δεύτερος παράγων, ἐνδογενῆς πιά τῆς κάθε κοινωνίας καὶ γι' αὐτὸ πιὸ ἀποφασιστι- κός, εἶναι ἡ κοινωνικὴ συνοχή τῆς (cohesion sociale). Ὁλόκληρο τὸ πέμπτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου ἐπιχειρεῖ νὰ δώσει ἀπάντηση στὸ ἐξῆς ἐρώτημα: ἂν καὶ σὲ ποιο βαθμὸ ἡ κοινωνικὴ συνοχή μιᾶς δεδομένης κοινωνίας συνέβαλε στὴν ὑπαρξὴ μιᾶς πιὸ δυναμικῆς καὶ ἀποτελεσματικῆς ἀντίστασης. Εἰδικὰ ἡ μὴ-ἐνοπλὴ ἀντίσταση ἐπιβάλλεται νὰ εἶναι ὁμαδική, γιὰτὶ μόνο μέσα ἀπὸ τὴν ὁμάδα ξεπερνιέται ὁ φόβος, μὲ τὴν ἀνάπτυξη ἐνός δικτύου ἀλληλοὑποστηρίξεως καὶ ἀλληλεγγύης. Μπαίνουμε λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στὴν λογικὴ μιᾶς συλλογικῆς πρακτικῆς καὶ ὄχι ἐνός ἀτομικοῦ ἀγῶνα. Για νὰ εἶναι ὁμως ἐφικτὴ ἡ μὴ-ἐνοπλὴ ἀντίσταση, χρειάζεται ὑψηλὸς βαθμὸς κοινωνικῆς ἀποδοχῆς καὶ συναίνεσης.

Για τὸν ὀρισμὸ τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς ὁ συγγραφέας δὲν ἀρκεῖται σὲ μιὰ θεσμικὴ ἔκφρασή του, ἀλλὰ τὸν ἀναζητᾷ καὶ ἀλλοῦ: «[Ἡ κοινωνικὴ συνοχή] ἐδράζεται κυρίως σ' αὐτὸ τὸ αἶσθημα πού δύσκολα ἀντικειμενοποιεῖται, τὸ νὰ "νιώθεις" πραγματικὰ καὶ ἐντελῶς μέλος τῆς κοινωνίας στὴν ὁποία ζεῖς. Πράγμα πού προϋποθέτει βέβαια πῶς ὅλοι διαθέτουν τὰ ἴδια πολιτικὰ δικαιώματα, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ὅτι "ταυτίζεσαι" μὲ τοὺς ἄλλους». Ὅταν ὁ πληθυσμὸς εἶναι σὲ μεγάλο βαθμὸ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐνσωματωμέ- νος στὴν κοινωνία, τότε μποροῦμε νὰ μιλάμε γιὰ κοινωνία ὑψηλῆς κοινωνικῆς συνοχῆς. Αὐτὲς οἱ κοινωνίες εἶναι λοιπὸν οἱ κατάλληλες γιὰ ν' ἀναπτύξουν δυναμικὴ ἀντίσταση στις πόλεις. Τὰ παραδείγματα ἐδῶ εἶναι εὐγλωττα καὶ ἐνδιαφέροντα.

Ἡ Νορβηγία, χώρα μὲ ὑψηλὸ βαθμὸ κοινωνικῆς συνοχῆς, δὲν εἶχε μόνο τὸν Κουῖσ- λιγκ τῆς, εἶχε καὶ μιὰ πολὺ σημαντικὴ ἀντίσταση. Ξεκινώντας ἀπὸ τὴν αὐτοδιάλυση τῶν ἀθλητικῶν σωματείων, περνώντας ἀπὸ διαμαρτυρίες 43 ἐπαγγελματικῶν σωμα- τεῖων γιὰ τὴν μὴ ἐνταξί τους στὸ ναζιστικὸ κόμμα τοῦ Κουῖσλιγκ, ἡ ἀντίσταση κορυ- φώθηκε μὲ τὴν στάση τῶν ἐκπαιδευτικῶν. Ὅταν τὸ 1942 ὁ Κουῖσλιγκ προσπάθησε νὰ προωθήσει τὴν ἴδρυση ἐνός φασιστικοῦ τύπου συνδικάτου γιὰ τοὺς ἐκπαιδευτικούς, κα- θὼς καὶ μιὰ φασιστικὴ ὀργάνωση νεολαίας γιὰ τοὺς μαθητές, οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ἀντέδρα-

3. Ἡ βιβλιογραφία καλύπτει ἐδῶ 13 χώρες, χωρὶς νὰ ἐξαιροῦνται ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ἰταλία, πού εἶχαν τὴν δική τους ἐσωτερικὴ ἀντίσταση.

σαν άστραπιαία. Συνέταξαν μιá σύντομη δήλωση διαμαρτυρίας, τήν όποία έστειλε άτομικά ό κάθε εκπαιδευτικός στον άρμόδιο Έπουργό. Λίγο άργότερα οί γονείς όργανώθηκαν και έστειλαν κι αυτοί 200.000 γράμματα διαμαρτυρίας στο ίδιο ύπουργείο. Ταμεία άλληλοϋποστήριξης άνοιξαν για τούς εκπαιδευτικούς, όταν κόπηκαν οί μισθοί τους. Τέλος, σύσσωμη ή νορβηγική κοινωνία έβαλε φραγμό στο σχέδιο του Κουίσλιγκ για έκφασισμό του εκπαιδευτικού συστήματος. Άντίστοιχα παραδείγματα παρατηρούνται σε άλλες χώρες με ύψηλό βαθμό κοινωνικής συναίνεσης, όπως λόγω χάρη ή δράση τής αντίστασιακής όργανωσης τών γιατρών στην Όλλανδία.

Ό παράγων τής κοινωνικής συνοχής ύπήρξε καθοριστικός και στην περίπτωση του διωγμού του έβραϊκού στοιχείου. Το όγδοο κεφάλαιο του βιβλίου είναι άφιερωμένο στις μορφές αντίστασης άπέναντι στη γενοκτονία τών Έβραίων κι έξετάζει τήν στάση τών διαφόρων κοινωνιών σ' αυτό το θέμα. Πώς στάθηκε δυνατόν νά έξολοθρευτούν συστηματικά 5.200.000 Ευρωπαίοι Έβραίοι στην καρδιά τής Ευρώπης; Ό συγγραφέας, για ν' άπαντήσει στο συγκλονιστικό έρώτημα, υίοθετεί μιá ενδιαφέρουσα άνάλυση, στην όποία προτείνει ως έρμηνευτικό κλειδί τόν βαθμό ένταξης τών έβραϊκών παροικιών στην κάθε κοινωνία. Η άναδίπλωση τών έβραϊκών παροικιών στον έαυτό τους κι ή έλλειψη συνοχής ανάμεσα στο έβραϊκό και στο μη έβραϊκό στοιχείο μιās κοινωνίας επέτρεπε ν' άνοίξει ό δρόμος για τόν διωγμό του έβραϊκού στοιχείου. Όπως έπισημαίνει κι ό Ezra Mendelsohn σε άνακοίνωσή του στο Συμπόσιο για τήν έβραϊκή γενοκτονία⁴: «Στήν δεκαετία του '30, για τήν συντριπτική πλειοψηφία τών πολιτών τής άνατολικής Ευρώπης, οί Έβραίοι ήταν, προφανώς, πολίτες δεύτερης κατηγορίας, σχεδόν άπογυμνωμένοι άπό τά πολιτικά τους δικαιώματα, κι άποτελούσαν έτσι έναν θεμιτό στόχο για όργανωμένες έπιθέσεις». Όταν λοιπόν σπάνε οί κοινωνικοί δεσμοί, οί άλυσίδες πού συγκρατούν ένα όρισμένο κοινωνικό σώμα μες στο πλαίσιο τής κοινωνίας, αυτό έγκαταλείπεται στο έλεος κάθε έπίθεσης. Αυτό πού δίχως πρόβλημα έγινε στην άνατολική Ευρώπη, πήρε άλλη τροπή σε άλλες χώρες τής δυτικής. Έτσι, κορυφαίο παράδειγμα, ή μικρή έβραϊκή κοινότητα τής Δανίας, άποτελούμενη άπό 7.500 άτομα, σώθηκε όλόκληρη όταν με τήν πρωτοβουλία και τή στήριξη του δανέζικου λαού φυγαδεύτηκε νύχτα με πλοία στη Σουηδία.

Ό παράγων λοιπόν τής κοινωνικής συνοχής άποδεικνύεται καθοριστικός στο πώς μιá κοινωνία μπορεί νά προστατέψει τις εκάστοτε άπειλούμενες όμάδες της. Αυτή είναι και μιá βασική θέση του βιβλίου, πού διατυπώνεται άναλυτικά στο «Συμπέρασμα». Έκει ό Semelin έπισημαίνει: «Η ανθρώπινη έμπειρία μαρτυρεί για τó έξής: δέν υπερασπιζόμαστε καλά παρά μόνο ό,τι αγαπάμε πολύ. Δέν είμαστε διατεθειμένοι νά διατρέξουμε κινδύνους παρά μόνο για κάτι με τó όποιο είμαστε πολύ δεμένοι. Όσο περισσότερο μιá κοινωνία προτείνει διαδικασίες ένσωμάτωσης και συμμετοχής σε όλους, τόσο περισσότερο συμβάλλει στην άνάπτυξη τής έσωτερικής της κοινωνικής συνοχής, στρατηγικό παράγοντα καιρίας σημασίας άπέναντι στον δυνάμει έχθρό. [...] Είναι αυτόνοτο τó πόσο τά πολιτικά θεμέλια μιās άστικής άμυνας είναι στενά δεμένα με τó δημοκρατι-

4. Ezra Mendelsohn, «Σχέσεις Έβραίων και μη Έβραίων στην άνατολική Ευρώπη στο μεσοπόλεμο», Συμπόσιο τής École des hautes études en sciences sociales *L'Allemagne nazie et le génocide juif*, Παρίσι, εκδόσεις Gallimard-Seuil, 1985.

κό ιδεῶδες» (σ. 246-247). Ἡ πολύτιμη ἐμπειρία τῆς ἀντίστασης στὴ ναζιστικὴ κατοχὴ συναντᾶει ἔτσι τὸ νέο πεδίο ἐρευνῶν γύρω ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἄμυνα⁵.

Σ' αὐτοὺς τοὺς κύριους ἄξονες ἀρθρώνεται ἡ προβληματικὴ τοῦ συγγραφέα, ὁ ὁποῖος κατορθώνει νὰ δώσει κάποιες ἀπαντήσεις στὰ ἐρωτήματα ποὺ θέτει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ γύρω ἀπὸ τὴν ἱκανότητα μιᾶς κοινωνίας νὰ ἀντισταθεῖ δίχως ἔνοπλο ἀγῶνα σὲ μιὰ ἐπίθεση (στρατιωτικὴ κατοχὴ ἢ ὀλοκληρωτικὸ καθεστῶς). Ἡ νέα προβληματικὴ τοῦ συγγραφέα παρουσιάζει μεγάλο ἐνδιαφέρον. Ἐξάλλου, ἡ ἀντίσταση στὴν ναζιστικὴ κατοχὴ ἦταν ἓνα φαινόμενο ποὺ κινητοποίησε ὅλη τὴν δημιουργικότητα, τὴν φαντασία καὶ τὴν εὐρηματικότητα τῶν λαῶν ποὺ τὴν ἔκαναν πράξη. Ὅπως γράφει ὁ Semelin (σ. 58): «Πράγματι, γιὰ ν' ἀντιμετωπιστεῖ ἡ κατάσταση, γιὰ νὰ σηκώσει δηλαδὴ κανεὶς κεφάλι στὸν κατακτητὴ, ἔπρεπε νὰ ἐπινοήσῃ τὰ πάντα. Ἐπρεπε νὰ υἱοθετήσῃ νέες συμπεριφορές, νὰ ἐπεξεργαστεῖ νέες κοινωνικὲς πρακτικὲς, νὰ θεμελιώσῃ νέους θεσμούς [...]. Μποροῦμε λοιπὸν νὰ μιλάμε γιὰ μιὰ δημιουργικότητα τῶν διαφόρων μορφῶν ἀντίστασης».

ΟΝΤΕΤ ΒΑΡΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΥΘΟΛΟΓΙΕΣ

Raoul Girardet, *Mythes et mythologies politiques*, Παρίσι, Seuil, 1986, 211 σ.

Ο Raoul Girardet τονίζει στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ βιβλίου του ὅτι «ἡ πραγματικὴ ἀνάλυση τοῦ μύθου εἶναι τέτοια, ὥστε κάποιες πλευρὲς τῆς νὰ ξεφεύγουν πάντα καὶ ἀπὸ τὴν πλέον διεισδυτικὴ καὶ ἐμπεριστατωμένη ἀνάλυση». Τελειώνει δε λέγοντας ὅτι «ο Διόνυσος υπάρχει πάντα καὶ εἶναι ἓνας Θεὸς ποὺ φοβάται τὶς σκιές. Εἶναι σὲ τελικὴ ἀνάλυση πιο φρόνιμο νὰ του αναγνωρίσουμε τὴ θέση του, τὴ σωστὴ του θέση, παρά νὰ προσπαθήσουμε νὰ πνίξουμε τὴ φωνή του». Ποιητικὸς ἐπίλογος σὲ μιὰ πράγματι διεισδυτικὴ καὶ ἐμπεριστατωμένη ἀνάλυση.

Ὁ συγγραφέας, καθηγητὴς τῆς Σύγχρονης Ἱστορίας στο Institut d'Etudes Politiques de Paris, ἐπιχειρεῖ, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος, νὰ «εξευρενήσῃ» τὸ «συλλογικὸ φαντασιακὸ χῶρο/πεδίο τοῦ πολιτικοῦ» (*imaginaire politique*), στὴ διάρκεια τῶν δύο τελευταίων αἰώνων

5. Ἐδῶ δίνεται ἀναλυτικὴ βιβλιογραφία γύρω ἀπὸ τὸ νέο αὐτὸ πεδίο ἐρευνῶν ποὺ ὀρίζεται σὰν «στρατηγικὴ πολιτικὴ ἄμυνα», καὶ στὸ ὁποῖο ἰδρύματα καὶ ὄργανισμοὶ ἐπενδύουν τὰ τελευταῖα χρόνια σημαντικὰ ποσά. Ἀποτελεῖ καὶ τὸ πεδίο ἐνδιαφερόντων τοῦ Semelin, ἀφοῦ τὸ ἄλλο του βιβλίό εἶναι: *La Dissuasion civile* (σὲ συνεργασία μὲ τοὺς J.-M. Müller καὶ Chr. Mellon), Παρίσι 1985.